

مقایسه تطبیقی نقوش گلیم هرسین با گلیم نقش برجسته ایلام

چکیده

در طول تاریخ، انسان همواره برای حفاظت خود در برابر تغییرات اقلیمی، به استفاده از منسوجات ازجمله گلیم روی آورده است. تولیدات نساجی در طول هزاران سال از درهم تنیدن الیاف گیاهی شروع و به بافت قالی و پارچه ظریف امروزی انجامیده است. شیوه بافندگی بدون پرز و به اصطلاح «گلیم بافت و تخت بافت» یکی از انواع بافت منسوجات به ویژه از نوع گسترده است. این شیوه بافت و محصول حاصل از آن، که با عنوان کلی «گلیم» معروفیت یافته است، اغلب در میان عشایر و روستاییان رایج است و قدیمی ترین نمونه به دست آمده مربوط به دوره اشکانیان است. با توجه به کمبود تحقیقات تخصصی انجام گرفته در راستای شناخت این هنر ارزشمند، مسئله شناخت نقوش این گلیم ها باعث ترغیب و افزایش کاربرد آن ها در جهت حفظ میراث و صنایع دستی ایران خواهد شد. این تحقیق به دنبال بررسی نقوش گلیم در دو منطقه هرسین (استان کرمانشاه) و ایلام که به عنوان قدیمی ترین و مهم ترین مناطق بافت گلیم در کشور و جهان هستند، می باشد. روش تحقیق این مقاله توصیفی-تحلیلی می باشد و مطالب به شیوه کتابخانه ای و میدانی گردآوری شده است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می دهد که نقوش شکل گرفته در گلیم این مناطق تحت تأثیر فنون بافندگی و محیط طبیعی آنهاست و این یکسانی منبع الهام به عنوان شباهتی در نقوش گلیم این مناطق می باشد. تفاوت نقوش گلیم این مناطق در این است که نقوش شکل گرفته در گلیم هرسین شامل طرح های گوناگون هندسی انتزاعی برگرفته از محیط زندگی آنان است، حال آنکه نقوش گلیم در ایلام، انعکاس باورهای ذهنی بافندگان در قالب نقوش واقعی ازجمله طرح های هندسی، گلدانی، لچک ترنج، تصویری و موزاییکی می باشد.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی نقوش گلیم در دو منطقه هرسین و ایلام.
۲. میزان تأثیرپذیری باورها یا منبع الهام نقوش استفاده شده در گلیم های منطقه هرسین و ایلام.

سؤالات پژوهش:

۱. منبع الهام نقوش گلیم در این دو منطقه چیست؟
 ۲. شباهت ها و تفاوت های نقوش گلیم دو منطقه هرسین و ایلام در چیست؟
- کلیدواژه ها:** نقوش گلیم، گلیم هرسین، گلیم نقش برجسته ایلام.

مقدمه

درباره سابقه گلیم‌بافی در ایران نمی‌توان اظهار نظر صریحی داشت زیرا استفاده از الیاف طبیعی، حیوانی و تاثیرگذاری شرایط جوی سبب شده تا بسیاری از نمونه‌های کهن و قدیمی گلیم در ایران از بین برود اما می‌توان قدمت گلیم‌بافی را به مراتب کهن‌تر از فرش‌بافی دانست. گلیم‌بافی تا چند دهه قبل به علت سادگی در مواد، بافت و طرح چندان مورد توجه قرار نمی‌گرفت. تا دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ میلادی (۱۳۶۹ و ۱۳۷۹ ه.ق)، فقط جهانگردان روشنفکر و متخصصین علاقه‌مند به هنرهای اسلامی، به جمع‌آوری گلیم‌های عشایری علاقه نشان می‌دادند. اما توریسم و امکان مسافرت‌های سریع، غربی‌های بیشماری را با گلیم آشنا کرد (هال و دیگران، ۱۳۷۷: ۲۲). سرانجام ویژگی‌های کاربردی و زیبایی-شناسانه گلیم‌ها محققان بسیاری را بر آن داشت که به بررسی این بافته‌ها بپردازند. اولین پژوهش از این دست در سال ۱۹۷۰ میلادی- که نخستین طرح پژوهشی در زمینه گلیم‌بافی می‌باشد- تحت عنوان "گلیم‌های کشف نشده" در جنرال الکتریک انتشار یافت (Tanavoli, ۱۹۸۸: ۴۰) و پس از آن تحقیقات و کنفرانس‌های بیشتری در راستای شناخت گلیم‌های ایرانی صورت گرفت و نگاه‌ها را به سمت گلیم‌های ایرانی از جمله گلیم‌های مناطق کرد، لر، قشقایی، فارس و.... جذب کرد (خالقی، ۱۳۹۲: ۹۷). از جمله تحقیقات انجام شده می‌توان به کتاب شناخت گلیم و گلیم‌ماندهای ایران اشاره کرد، که دکتر یآوری به مطالعه و معرفی گلیم‌های مناطق گوناگون ایران از جمله هرسین پرداخته است و در انتها جمع‌بندی ویژگی‌های این نوع گلیم قابل مشاهده است. هم‌چنین تحقیق گسترده‌تری راجب به گلیم کشورهای مختلف از جمله ایران توسط آلستر هال و جوزو لوچیک انجام گرفته که معرفی گلیم مناطق مختلف ایران از جمله هرسین به‌طور کلی در آن قابل مشاهده است.

تحقیقاتی در زمینه گلیم نقش برجسته ایلام نیز انجام شده است که از آن جمله، می‌توان مقاله خانم مریم فراست را نام برد که طرح و نقش گلیم این منطقه را براساس نقش‌مایه‌ها، طرح، رنگ، نوع بافت، کاربرد و ویژگی‌های شاخص این هنر مورد بررسی قرار داده است. آقای حسن یوسف‌نژاد و شعبان ولی‌زاده به مطالعه مردم‌شناختی بافت گلیم نقش‌برجسته ایلام و ارتباط این هنر با عقاید و باورهای مردم پرداخته است و در انتها به نتایجی درباره پیشینه و گرایش مردم به این هنر، و ارتباط نقوش با ذهنیات مردم رسیده‌اند. با توجه به کمبود تحقیقات تخصصی در این راستا، معرفی علمی و تخصصی این دستبافته‌ها به مخاطبان می‌تواند خلأ به وجود آمده در راستای شناخت بیشتر گلیم‌های ایرانی را از طریق پژوهش‌های فراگیر درون منطقه‌ای (در حوزه گلیم‌های ایرانی) در بلندمدت پر کند. هم‌چنین باتوجه‌به این امر که بافندگان گلیم مانند سایر تولیدکنندگان صنایع‌دستی، احساسات، عواطف و حالات روحی خود را در تولید گلیم منعکس می‌کنند؛ شناخت خاستگاه، باورها و اعتقادات آنان نیز از این طریق میسر خواهد شد.

نتیجه گیری

آنچه که گلیم را بعنوان یک هنر اصیل معرفی می کند تنوع، زیبایی طرح ها و رنگ های آن است. در میان صدها گلیم بنه درت می توان چند گلیم را پیدا کرد که شبیه یکدیگر باشند زیرا بافت آن ها براساس طراحی از پیش آماده نبوده بلکه بیشتر تابع ذهن خلاق، ذوق و فرهنگ خاص بافنده است درواقع دست های هنرمندان همواره زیبایی های طبیعت را به صورت طرح ها و نقش ها بر گلیم منعکس ساخته اند. از دیگر ویژگی های هنری گلیم؛ نقوش عامیانه است که از ذوق، هنر، احساس و اعتقادات بافنده سرچشمه گرفته و این نقوش در رابطه با انسان و اندیشه اوست. نقش و نگاره ها ضمن اینکه ظاهری عینی و طبیعت گرا دارند، مالا مال از رازهای جهان معنوی بوده و بازتابی از آرزوهای بلند انسان است به گونه ای که می توان آن را رسانه ثبت اعتقادات، ایمان ها، باورهای آن ها و انتقال آن از نسل خود به نسل بعد دانست. پس از بررسی نقوش مختلف گلیم در دو منطقه غرب ایران، آنچه به عنوان شباهت در گلیم این مناطق قابل مشاهده است؛ همان باورهای نهفته در ذهن بافندگان آن در طول دوران مختلف و همچنین محیط طبیعی منطقه زندگی آنان می باشد که در غالب این هنر بصری نمودار می شود. لطافت و نرمی طبیعت این مناطق باعث تجلی استفاده از رنگ های شاد شده است؛ به گونه ای که این نوع گلیم ها به عنوان عناصر تزینی و زیبایی منازل استفاده می شده است. اما تفاوتی که در گلیم هرسین و ایلام وجود دارد این است که بافندگان هرسینی باورهای خود را در قالب نقوش هندسی انتزاعی از جمله: گیاهی، حیوانی، اشیا و انسانی به کار می برند و نوع نقوش هایی که در گلیم ها موجود است ارتباط مستقیم با وسعت ذهن و دید بافنده و اشیای مورد علاقه او دارد و نقوش ها پر و ریزباف هستند. در این نوع گلیم، نقوش به دلیل بافت آن کلاً هندسی است و در نظر کلی متقارن به نظر می رسد اما جزییات آن این تقارن را بر هم می زند. در گلیم نقش برجسته ایلام، طرح ها بر خلاف گلیم هرسین از نقوش انتزاعی انعکاس دهنده باورهای بافندگان آن ها استفاده نشده است بلکه طرح ها را در غالب نقوش واقعی مانند گل، گلدان، پرند، حیوانات و ... نشان می دهند و به دلیل پرنقش نبودن این نوع گلیم ها، به راحتی گویای ذهن بافنده آن است.

منابع

کتاب‌ها

- بختیاری، حمید، امیری، بهزاد. (۱۳۸۳). گلیم نقش برجسته ایلام، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- پرهام، سیروس. (۱۳۷۱). دستیافت‌های عشایری و روستایی فارس، جلد دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- جزایری، زهرا. (۱۳۷۹). شناخت گلیم، تهران: انتشارات سروش.
- هال، آلستر، بارناد، نیکلاس. (۱۳۷۹). گلیم‌های ایرانی، افسر، کرامت‌الله، تهران: انتشارات یساولی.
- هال، آلستر، ویووسکا، جوزه لوچیک. (۱۳۷۷). گلیم: تاریخچه، طرح، بافت و شناسایی، همایونفر، شیرین، الفت شایان، نیلوفر: انتشارات ایران مصور.
- یاوری، حسین. (۱۳۸۹). شناخت گلیم و گلیم ماندهای ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات آذر.
- یاوری، حسین. (۱۳۹۲). عرفانی، فاطمه، هنرهای سنتی ایران در یک نگاه، تهران: انتشارات آذر.

مقالات

- بی‌نا. (۱۳۹۳). سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری استان کرمانشاه، صص ۹-۱.
- خالقی، موسی‌الرضا. (۱۳۹۲). سیری در گلیم‌بافی دوره صفوی، کتاب ماه هنر، شماره ۱۷۵، صص ۹۴-۱۰۰.
- خلیلی، الهه، دادور، ابوالقاسم. (۱۳۹۰). طراحی گلیم فرش متأثر از عکس‌های بلوسفلد، سومین کنفرانس ملی مهندسی نساجی و پوشاک یزد، صص ۱-۱۲.
- عرفانی، فاطمه. (۱۳۸۸). "گذری و نظری به برخی از صنایع دستی کهن ایران"، فصلنامه فرهنگ مردم، صص ۱۲۱-۱۳۰.
- فراست، مریم. (۱۳۸۷). نقش و طرح در گلیم نقش برجسته ایلام، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره نهم، صص ۹۹-۱۱۶.
- منوچهری، منیره. (۱۳۹۰). بررسی نقش صنایع دستی روستاها در کارآفرینی و اشتغال‌زایی جهت جذب توریسم، همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، صص ۱-۱۶.
- یوسفی‌نژاد، حسن، ولی‌زاده، شعبان. (۱۳۹۱). مطالعه مردم‌شناختی بافت گلیم نقش برجسته ایلام، مجله فرهنگ ایلام، شماره ۳۶ و ۳۷، صص ۱۸۵-۲۰۸.

کتاب‌های لاتین

Elton L. (۲۰۰۶). Daniel and Ali Akbar Mahdi, Culture and customs of Iran, Greenwood Press, ۲۰۰۶

Tanavoli, P. (۱۹۸۸). Persian flat weave, Antique collectors club.

سایت‌های اینترنتی

<http://www.caroun.com/Kilim>

www.kuhfell-online.de/kilim-Harsin-۵۰۲